

Makale Geliş Tarihi | Received: 11.07.2023

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 02.10.2023

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

HARTMUT ROSA'NIN DÜŞÜNÇESİNDE REZONANS, YABANCILAŞMA, YURTTAŞLIK

Zeynep SAVAŞÇIN*

Öz: Hartmut Rosa Eleştirel Teori'ye yeni bir soluk getiriyor. Bir yandan "hızlanma" teorisiyle Eleştirel Teori geleneğinin "yabancılaşma" kavramına çağdaş bir içerik kazandırırken, diğer yandan da bu yabancılaşmaya cevap olarak ortaya koyduğu rezonans teorisinde, toplum felsefesini ve eleştirel teoriyi dışarıdan beslemiş olsa da onunla tam olarak buluşmamış bir felsefi geleneği, Maurice Merleau-Ponty'nin düşüncesinde şekillenen fenomenolojik yaklaşımı düşüncesini dayandırdığı ana zemin olarak sunuyor. Rosa bize şeylerle, diğerleriyle ve var olan anlamlarla kurduğumuz çağrı-yanıt ilişkileri içinde dünyamızı her an yeniden oluşturduğumuzu, dönüştürdüğümüzü ve bu karşılıklılık halinin korunması için açacağımız zamana ve mekâna dair imkanların, verilmiş tüm cevaplardan, elde edilmiş tüm kesinliklerden daha hayati olduğunu hatırlatıyor. Bu makale Rosa'nın düşüncesinin eleştirel teoriye getirdiği yeniliği ve bu yeniliğin kamusal alan ve yurttaşlararasılık için taşıdığı anlamı değerlendirmeyi amaçlıyor.

Anahtar Kelimeler: Rezonans, Yabancılaşma, Hızlanma, Eleştirel Teori, Yurttaşlık

RESONANCE, ALIENATION, CITIZENSHIP IN HARTMUT ROSA'S THOUGHT

Abstract: Hartmut Rosa offers a breath of fresh air to Critical Theory. On the one hand, he gives a contemporary content to the concept of "alienation" of the Critical Theory tradition with his theory of "acceleration", and on the other hand, in his theory of resonance, which he puts forward as a response to this alienation, he presents a philosophical tradition that has fed social philosophy and critical theory from the outside but has not fully joined it as the ground on which he bases his thought, namely the phenomenological approach shaped in the thought of Maurice Merleau-Ponty. Rosa reminds us that we reconstitute and transform our world every moment in the call-response relations we establish with things, others and existing meanings, and that the

* Araştırma Görevlisi Dr. | Research Assistant Dr.

Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Galatasaray University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Türkiye

zsavascin@gsu.edu.tr

Orcid Id: 0000-0002-2973-4142

Savaşçin, Z. (2023). Hartmut Rosa'nın Düşüncesinde Rezonans, Yabancılaşma, Yurttaşlık. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 119-135.

possibilities of time and space we open for the preservation of this state of reciprocity are more vital than all the given answers and all the certainties achieved. This article aims to assess the novelty that Rosa's thought brings to critical theory and what this novelty means for the public sphere and inter-citizenship.

Keywords: Resonance, Alienation, Acceleration, Critical Theory, Citizenship

1. Giriş: Eleştirel Teoride Yeni Bir Soluk

Hartmut Rosa son yıllarda eleştirel teori ve sosyoloji alanlarında adından sıkça söz edilen bir düşünür olarak karşımıza çıkıyor. Öte yandan onun düşüncelerinin akademik dünyanın dışında da dikkat çekici düzeyde bir yankı uyandırmış olduğunu fark ediyoruz. Elbette bunda düşünürün daha çok sosyoloji disiplininin içinden bir teori üretirken olgularla çalışmasının payını da yadsımamak gerek. Rosa eserlerinde, her birimizin onun ana kavramı olan rezonansa ne denli aşına olduğumuzu, yaşamlarımız içinde rezonansın nasıl merkezi bir yer tuttuğunu göstermek için sıklıkla gündelik hayattan, her birimizin deneyimlediği ya da deneyimleyebileceği durumlardan örneklerle başvuruyor. Ancak düşünürün son yıllarda kazanmış olduğu görünürlüğü, dilinin ve anlatımının gündelik dile yakınlığı ve ağır bir felsefi terminolojiye hapsolmemiş olmasıyla açıklamak yetersiz kalır. Bu durum aslında Rosa'nın teorisinin, günümüz toplumlarında insanların sıklıkla hissettikleri bir ihtiyacı, rezonans ihtiyacını, dünya ile ilişkimizin temel yönelimi olarak eleştirel bir sorgulamanın konusu ve bir dünya ile ilişki sosyolojisinin temel kategorisi olarak ele almasının da bir sonucudur. Franck Fishbach toplum felsefesini tanımlarken şöyle der: "Toplum felsefesi sosyal bilimlerle, özellikle de bunlar arasından sosyoloji ile ayrıcalıklı bir ilişki kurar [...]. Toplum felsefesi olarak adlandırdığımız şeyin sonuçta felsefe ve sosyolojinin bir tür "karma"sından ibaret olduğu bile düşünülebilir" (Fischbach, 2009, s. 133). Hartmut Rosa'nın rezonans teorisi, toplum felsefesinin farklı alanlar arasında, özellikle de felsefe ve sosyoloji arasında kurduğu bu eklemlenme açısından önemli ve zengin bir örnek oluşturuyor. Ancak bunun da ötesinde, onun rezonans kavramının eleştirel teori ve fenomenoloji geleneği arasında da bir köprü kurduğunu görüyoruz.

Rosa, Eleştirel Teori geleneğini sürdüren düşüncesinin diğer kaynaklarının, bir yandan Charles Taylor'ın, dünyayla arasındaki mesafe giderek açılan, onunla olan bağı araçsallaşan modern özne eleştirisinde (Taylor 1995), diğer yandan Husserl'i takip eden ve özne ile dünya arasındaki yönelimsellik bağını çözümleyen fenomenoloji geleneğinde bulunduğunu ifade eder. Öznenin dünya ile bağı yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda "varoluşsal ve değer biçicidir" (Rosa, 2021, s. 97). Bu noktada Rosa'nın teorisinin bir anlamda büyüsü bozulmuş dünyaya büyüü geri çağırdığını söylemek abartılı olmaz. Düşünür *Dünyanın Kontrol Edilemezliği* adlı eserinin ilk bölümüne şu sözlerle başlar: "Düşüncelerim, Fransız fenomenolog Maurice Merleau-Ponty¹'nin

---

¹ Merleau-Ponty'ye göre dünyada bedenli varoluşumuzun bir sonucu olarak özne-nesne ikiliğini önceleyen bir bilme hali vardır. Bedenin dünyayla kurduğu ilişkiden akan ilksel bir bilgidir bu. "Öznenin kendisini dünyadan uzaklaştırdığı refleksif hareket ancak aynı öznenin dünya ile içiçe geçmesiyle mümkündür. Özne ile dünya arasında mutlak bir ayrılık ya da bütüncül bir birleşimin ötesinde, karşılıklı belirlenim, kesişme

belirttiği gibi, insanların her zaman zaten [...] “dünyada” (au monde) konumlanmış olduğu anlayışından ortaya çıktı” (Rosa, 2022b, s. 15). Bu dünyada konumlanmış olma hali, dünyanın bana, benim dünyaya mevcudiyetim anlamında bir “mevcudiyet ilişkisi”ni, öznenin ve dünyanın henüz ayrılmamış olduğu bir ilişkiselliği tanımlar. Rosa’nın teorisi ilişkinin kendisini temele çeken, özne ve dünya arasındaki ilişkinin radikalleştirilmesine dair bir perspektif sunar. İlişkinin iki kutbundan her biri “ancak karşılıklı ilişkileri içinde ve bu ilişki yoluyla meydana gelmektedir” (Rosa, 2021, s. 93). Diğer bir deyişle önce ilişki vardır, dünya ve özne bu ilişkiden doğar. Rosa öznenin kendi ile ilişkisi buna dahil olmak üzere, diğer özneler ve var olanlarla tüm ilişkisini, “dünya ilişkileri” olarak tanımlar ve bu ilişkiler her iki taraf için karşılıklı bir dönüşümün de zeminleridir.

Öznellik, dünyayla ve dünya içinde her zaman birbirine koparılamaz biçimde bağlı bedensel, düşünsel (ya da bilişsel) ve duygusal bir ilişkiden doğar (Rosa, 2021, s. 264).

[B]ireysel ya da kültürel olarak değişen tek şey öznelerin dünya üzerinde konumları değildir: bu konumla beraber dünya olarak oluşan ve açığa çıkan şey de başkalaşır (Rosa, 2021, s. 93).

“Dünya ilişkileri”ni hareket noktası olarak almak, anlamı öznenin (öznel olanın) ya da dünyanın (nesnel olanın) tarafına mâl ederek açığa çıkarmaya çalışan teorilerin içinde düştüğü tuzağı, temel olanın ilişki olduğunu gözden kaçırma tehlikesini bertaraf etmek anlamına gelir. Bu anlamda Rosa’ya göre rezonans, modern düşüncenin büyük düalitelere arasında bir eklem vazifesi görür. Tini bedene ve doğaya, ruhu tene, duyguyu anlayışa, bireyi kolektif olana bağlar. Şöyle der Rosa: “Romantizmin ana kaygısının bu karşıtları uzlaştırmak olduğunu hatırlarsak, [rezonans], hesaplama, sabitleme, tahakküm ve kontrol mantığıyla iş gören bir rasyonalizmin şeyleştirici tasarımlarına karşıt, romantik bir fikir olarak düşünülebilir” (Rosa, 2021, s. 411). Bununla birlikte Rosa’nın teorisinin romantizm akımıyla kurduğu bağın sınırlarını fark etmek önemlidir. Düşünür kendi teorisinde, romantizmin arzularımız ve değerlerimiz arasında tam bir uzlaşma (reconciliation) fikrini değil, dünyayla yanıtlayıcı bir ilişki, diğer bir deyişle dünyanın gönderdiği çağrıdan etkilendiğim (affection) ve bu çağrıyı duygulanıma dayalı bir tepki (emotion) yoluyla yanıtladığım bir karşılıklı ilişki fikrini takip eder (Rosa, 2021, s. 331).

2. Rezonans

Rosa, “etkileniş” (affection) ve tepkiye neden olan “duygulanım” (emotion) kavramlarını dünya ile ilişkimizin merkezine çekerek, bu ilişkinin algılarımız, bilgilerimiz ve değer yargularımızla olduğu kadar, hatta onların öncesinde, bir olay, bir

---

(chiasme), içiçelik düşünmek gerekir (Şan, 2017, s. 76). Dünya ile aramdaki bir rezonans ilişkisidir aslında. Merleau-Ponty’nin kavramlarıyla söylersek, tenimizle dünyanın tenine açılırız, bu deneyim hem dünya hem de bizim için ortak bir tene dahil olduğumuzun ispatı gibidir. Ten aynı anda beni hem dünyaya bağlar hem de dünyayla aramdaki sınırın çizer. (Bkz. Direk, 2017)

öteki ya da bir doğa kesiti ile karşılaşmamızda gerçekleşen etkileniş içinde şekillendiğini ileri sürer. Dünyadan bir kesit bize seslenir, bizimle konuşur ve bu kesit bizim için çekici ya da iticidir, bir çekim alanı ya da bir tehdit oluşturur. Bu nedenle dünya ile ilişkimiz temelde iki duyguyu, arzuyu ya da korkuyu açığa çıkarır.

“İnsanlar varoluşlarının tüm boyutlarında – fiziksel ve tinsel, bilişsel ve duygusal, arzulayan ve değerlendiren – zaten çoktan dünyaya bağlıdır; varoluşları bir *bağdır*: bu varoluş kendini dünyayla ilişki temelinde dönüştürür ve gelişerek açılır” (Rosa, 2021, s. 333-334).

Bilişsel süreç ya da analiz, bu ilişkinin farklı parçaları üzerine düşünme, onları anlamlandırma sonradan gelir, ilk yaşantılanan şey dünyada bizi çeken ya da iten bir parçanın duyumsanmasıdır. Buna bağlı olarak, öznenin dünyaya olan yöneliminin temelde bir rezonans ihtiyacı ile belirlendiğini, diğer bir deyişle dünya ilişkileri içinde gerçekleşmesini arzuladığımız şeyin rezonans olduğunu savunur Rosa. Böylece rezonans kavramını bir “dünya ile ilişki sosyolojisinin analiz kategorisi” ve “toplum felsefesinin temel kavramı” olarak tesis eder (Rosa, 2021, s. 395).

Düşünüre göre rezonans hem betimleyici hem normatif bir fikirdir. Bu fikir betimleyicidir çünkü ampirik olarak gözlemlenebilir biçimde öznelğin ve öznelarasılığın oluşumu, şekillenmesi rezonans ilişkileri içinde gerçekleşir. Tıpkı Taylor'ın çokkültürcülük teorisinde tanınmayı “can alıcı önem taşıyan bir insan ihtiyacı” olarak belirlemesi gibi (Taylor 1996, s. 43), Rosa da aynı tanımları bu kez rezonans için yapar: bir rezonansın gerçekleştiği ilişkiler insan için varoluşsal bir ihtiyaçtır (Rosa, 2021, s. 412). Öte yandan rezonans, bir toplum teorisi içinde, iyi bir hayatın, insanın kendini gerçekleştirmesinin ölçütü olarak ele alındığında normatif bir kavrama dönüşür.

Normatif bir kavram olarak rezonans dört “tanımlayıcı özellik tarafından kesin olarak belirlenebilen bir ilişki türünü ifade” eder (Rosa, 2022b, s. 40-41). Bu dört özellik rezonans ilişkisinin dört anı şeklinde ortaya korsa da aslında onlar bölünmez bir yaşantı içinde gerçekleşen tek bir durumu tanımlarlar. İlk an “dokunma” ya da “etkileniş” (affection) anıdır. Karşılaşılan bir dünya kesiti, bölümü bize dokunur, bir çağrı gönderir. Bir şey “bizi dışarıdan hareket ettirir” diye belirtir Rosa ve bu şey araçsal bir değer değil, bizim için “özünde” bir değer taşıdığı için bize “içten ulaşır”. İkinci an “öz yeterlik” ya da “cevap” anıdır. Rezonansın mümkün olması için çağrıyı kabul edenin ilk andaki pasif durumunun “aktif” bir cevaplama tamamlanması gerekir: rezonans “dünyaya etkili ve canlı bir şekilde bağlı hissettiğimizde ortaya çıkar, çünkü kendimiz dünyada bir etki yaratırız” (Rosa, 2022b, s. 41-42). Bu etkiyi yaratabilmemizin koşulu bize gelen çağrıyı duyacak kadar dünyaya açık ama aynı zamanda onu kendi sesimizle yanıtlayacak kadar kapalı, diğer bir deyişle öz yeterliğe sahip olmamızdır. Yankı ve rezonansın birbirinden ayrıldığı nokta da tam olarak burasıdır. Rezonansın mümkün olması için, dünyayla ya da diğerleriyle aramda hem karşılıklı hem de her iki tarafın da kendi kaldığı bir titreşimin gerçekleşmesi gerekir. Çağırana, seslenen taraf kendi titreşimiyle bu çağrıyı yapar, yanıtlayan, etkilenen taraf ise kendi sesiyle, dolayısıyla kendi titreşimiyle cevap verir. Bu aynı zamanda rezonans ilişkilerinde Taylor'ın ifadesiyle öznenin “güçlü

değerlendirmeler”inin² (Taylor, 2012, s. 141) devrede olduğu anlamına gelir. “Yanıtlayıcı bir ilişki benzerleri ve özdeşleri değil (bu sessiz bir yankı ilişkisi olurdu), birbirlerine yanıt veren farklıları bir araya getirir” (Rosa, 2021, s. 440). Yankıdan farklı olarak rezonans ilişkilerinde her iki tarafın da ilişkiye kendi sesiyle dahil olması (Rosa, 2021, s. 401), dördüncü anı, dönüşüm anını mümkün kılan şeydir. “Dünyayla ne zaman rezonansa girsek, aynı kalmamız mümkün değildir. Rezonans deneyimleri bizi dönüştürür ve canlılık deneyimi de işte burada yatar” (Rosa, 2022b, s. 43). Ancak hem dünya hem de bizim için bu dönüşüm etkisi ne planlanabilir ne de öngörülebilir³. Bu anlamda dördüncü an rezonansın “kontrol edilemezlik anı” olarak şekillenir.

[R]ezonansın kendine özgü niteliği, mutlak bir kesinlikle ne zorlanabilmesi ne de önlenebilmesidir (Rosa, 2022b, s. 46).

Bu nedenle, neden-sonuç temelli, araçsallaşmış bir dünyada gerçekleşen ilişkilerde rezonansın yakalanması mümkün olmaz. Bu türden ilişkiler dünyayı bir parçasında donduran ve öngörülebilir, kontrol edilebilir bir nitelik taşır (Rosa, 2021, s. 401). İleride göreceğimiz gibi, Rosa’ya göre modernitenin rezonans ilişkileri için uygun koşullar sağladığı kadar bu tür ilişkilerin önüne set çeken koşullara da neden olmasının ardında yatan şey bu kontrol etme arzusunun kendisidir.

3. Modernite ve Yabancılaşma

Hartmut Rosa, farklı felsefi akımlardan etkilenmiş olsa da Eleştirel Teori geleneği içinden konuşan bir düşünür olarak, kendi tanımıyla bu geleneğin merkezi sorusuna odaklanır: “İyi bir yaşam nedir ve neden bizde bulunmamaktadır?” (Rosa, 2022a, s. 9). Bilindiği gibi eleştirel teoride ve Honneth’in ifadesiyle Rousseau ile başlayan toplum felsefesinde (Honneth, 2006, s. 46) normatif olanın kurulduğu yer sorunun ikinci kısmıdır: Yanıt, sosyal aktörlerin gerçek deneyimleri içinden insanların ızdırap çektikleri durumlar, diğer bir deyişle “yabancılaşma” deneyimleri teşhis edilerek verilir (Rosa, 2022a, s. 56). Rosa’nın düşüncesinin hareket noktası da aslında onun yeniden bir güncellik kazandırmak istediği bu yabancılaşma kavramıdır. Rosa’ya göre geç modern toplumlarda insani ızdırabın kaynağı, dolayısıyla iyi bir hayat ve kendini gerçekleştirmenin önünde engel oluşturan, dolayısıyla yabancılaşmaya neden olan durum “sosyal hızlanma”dır. Modern toplumlar büyüme ve hızlanma yoluyla stabilizasyonlarını sağlarlar (Rosa, 2021, s. 65).

² Öznenin seçimlerinde başvurduğu güçlü değerlendirmeler, zayıf ya da işlevsel olanlardan farklı olarak, ardında bir iyi anlayışını barındıran, benliğin ayrılmaz bir parçası olan etik temelli değerlendirmelerdir.

³ *Dünyanın Kontrol Edilemezliği* adlı eserin başında, Rosa’nın bu “kontrol edilemezlik” kavramı üzerine yazdığı bir not yer alır ve düşünür aslında dünyayla ilişkimizde belirleyici olduğunu ve *Unverfügbarkeit* kavramı altında toplandığını düşündüğü anlamları şöyle sıralar: ele geçmezlik, kullanılamazlık, öngörülemezlik, araçsal olarak üretilemezlik. Rosa bu notunda kavramın “kontrol edilemezlik” olarak çevrilmesinin en uygun seçenek olduğunu belirtir.

Modernite projesi makuliyetini ve çekiciliğini toplumun deyim yerindeyse “kinetik enerjisinin” artışıyla, hızlanan sosyal değişimin meydana gelmesiyle kazanır (Rosa, 2022a, s. 84).

Ne var ki başlangıçta sosyal hızlanma ile modernleşme sürecinin “özerklik ve kendi kaderini tayin [*self-determination*] projesi” birbirlerini destekleyerek ilerlerken, geç modern toplumlarda sosyal hızlanmanın artık özgürleştirici olmak bir yana, totaliter bir nitelik kazanmasıyla (Rosa, 2022a, s. 66) hızlanmanın kendisi diğer her şeyin ona hizmet ettiği bir çarka dönüşür: “bireysel hayaller, arzular ve yaşam planları hızlanma makinesini beslemek için kullanılır” (Rosa, 2022a, s. 86). Günümüz toplumları hızlanmayı, büyümeyi ve şeylere erişimin artmasını hedeflediği oranda, bu hedefler kişisel yeterliği de belirler, rezonans beklentileri ve kişisel yeterlik sanıldığı aksine birbirinin tersi yönünde çalışmaya başlar (Rosa, 2021, s. 391). Bu toplumlarda yaşayan insanlar için iyi bir hayatın ne olduğu sorusuna verilecek olan yanıt belirsizleştikçe, yanıtı kaynaklarda arama çabası da artar. Bu durum modernitenin mümkün kıldığı, özgürleşme projesinin temelinde yer alan “etik açıklığın” negatif bir sonucu gibi gözüktür. Ne var ki aslında bu durum “etik açıklık” ya da “etik kesinsizliğin” değil, dünya ile kurulan ilişkinin geçirdiği dönüşümün ve bunun bir neticesi olarak iyi hayat sorusuna verilen cevapta ilişkilere değil, kaynaklara tanınan önceliğin bir sonucudur (Rosa, 2021, s. 67). Kişisel kaynaklara atfedilen bu önem son yıllarda “kişisel gelişim” adı altında giderek çoğalan bir üretim ve istihdamın varlığında izlenebilir. Yaşam koçlarından kişisel gelişim kitaplarına, estetik uzmanlarından astrologlara uzanan bir yelpazede bireyin kendi mutluluğunun⁴ kaynaklarını bulmasına hizmet eden, sınırları her geçen gün genişleyen bir alan açılmıştır. İyi bir hayat arayışlarında kaynaklar ve seçeneklere yönelen bakış açısı, bunları mutluluğun yegâne koşulu gibi görerek ve göstererek dünya ile ilişkimizi sorunlu bir hale getirir (Rosa, 2021, s. 69). Oysa Rosa’ya göre kaynaklar ve seçeneklerin yanında asıl sorgulamamız gereken dünya ile ilişki kurma biçimimizin kendisidir.

Hayatımızın başarısı ya da başarısızlığı (pasif biçimde) dünyayı deneyimlememize ve (aktif biçimde) onu asimile etmemize⁵ (*Anverwandlung*) bağlıdır (Rosa, 2021, s.78).

Anlaşıldığı üzere Rosa modernitenin içinden bir modernite eleştirisi yapar. Modernite bireylerin rezonans imkânlarını ve kapasitelerini geliştirmeye ve genişletmeye hizmet ettiği oranda rezonans ilişkilerinin önünde engel oluşturan yapısal sorunları da beraberinde getirir. Rosa’nın “düşey rezonans eksenleri”⁶ olarak adlandırdığı alanda,

---

⁴ Edgar Cabanas ve Eva Illouz’un *Mutlu Yurttaş İmalatı* adlı eseri, bu kişisel gelişim furçasının da temelinde yer aldığını düşünebileceğimiz pozitif psikolojinin sunduğu mutluluk söyleminin bireycilikle olan bağlarının açığa çıkarılması açısından oldukça önemli bir çalışmadır.

⁵ Rosa’nın dilimize çevrilen eserinde “*Anverwandlung*” kavramı “dönüşüm” ve “uyarlanabilir dönüşüm” ile karşılanmıştır. Her ne kadar bu kavram dünya ile ilişkimizdeki dönüşüm ve adaptasyonu içerse de ilişkiye girilen dünya kesitin – ele geçirilmesiyle karşıtlık içinde – özümsemesi, içselleştirilmesi anlamlarını taşır ve İngilizceye “*assimilation*” olarak çevrilmiştir. Biz de bu nedenle Türkçede asimilasyon kavramını kullanmayı tercih ettik.

⁶ Rosa rezonans eksenleri olarak adlandırdığı dünyayla kurduğumuz rezonans ilişkilerini içeren alanlar arasında üçlü bir ayırım yapar. Diğerleriyle kurduğumuz ilişkilerin, dolayısıyla, aile, arkadaşlık ve siyasetin

diğer bir deyişle inanç, doğa ve sanatla kurduğumuz ilişkilerin alanından bir örnek verecek olursak, modernite, kozmoloji ve teolojinin hüküm sürdüğü dünyadan koparken büyü bozulan dünya içinde insanın sanat, doğa ve tarih ile ilişkisi modern dinsel ya da tinsel biçimleri üretmekten geri kalmamıştır (Rosa, 2021, s.112-114). Ne var ki modern dünyanın hızlanma dinamiği, diğer bir cephede kendi demokrasi vaadinin önünde en amansız engel olarak var olmayı da sürdürür: Demokrasi, sosyal hızlanmaya ayak uydurması beklenemeyecek, “zaman alan bir süreçtir” (Rosa, 2022a, 76). Bu paradoksal yapılarıyla geç modern toplumlar hem rezonans ihtiyacının giderek arttığı hem de dünyanın giderek sessizliğe gömüldüğü, artık bizimle konuşmadığı toplumlar haline gelmişlerdir. Belki de evrene gönderdiğimiz mesajların ve ondan beklediğimiz cevapların nedeni dünyayı fazlasıyla susturmuş olmamızdır.

Günümüz toplumlarında bireylerin meditasyon, yoga, pozitif düşünce gibi deneyimleri daha fazla hayatlarına dahil ettiklerine ve bu pratikler üzerinden dünyayla bir çağrı cevap ilişkisi kurmanın yollarını aradıklarına tanıklık ediyoruz. Bu pratikler gerçekten de dünyayı yeniden büyülemenin, onunla yeniden bir rezonans ilişkisi içine girmenin yöntemleri olabilir mi? Rosa 2020 yılında, pandemi sürecinde kendisiyle yapılan bir röportajda bu soruyu şöyle yanıtlıyor:

“Meditasyon, farkındalık ya da pozitif düşünce sadece bireylerle ve öznelerle ilgilenir. Rezonans bana göre, siyasal kurumlara ya da ekonomik altyapılara kapılmış ilişkiler oldukları için hepsinin bireye bağımlı olduğu söylenemeyecek insanlar arası ilişkilere uygulanan sosyolojik bir kavramdır”. Bu söz ettiğimiz pratikler “bütün sorumluluğu bireylerin omuzlarına yüklüyor ve her şeyden önce daha etkili/iş görür ya da daha çabuk olmak için bir araç teşkil ediyor” (Rosa, 2020). Öyle görünüyor ki, günümüzde bireylerin dünyayı yeniden anlam yüklü kılmak için yöneldiği pratikler, aslında onları yeniden hızlanmanın ve yabancılaşmanın çarklarına geri taşırlar. Burada Hegel’den, hatta Rousseau’dan başlayarak tüm bir toplum felsefesi geleneğini kat eden bir öncülün, bireysel özgürlüğün ancak toplumsal özgürlüğü mümkün kılan kurumlar ve pratikler içinde gerçekleşebileceği fikrinin izini sürebiliriz. Rosa’nın teorisi, ilişkiyi, diğer bir deyişle “ara” mızda olanı, böyle bir özgürleşme projesini özdeşlik ya da kesinliğin gölgesinde bırakmayacak şekilde radikal anlamda merkeze çekmeyi amaçlar⁷. Rezonans bir dünyada olma hali olarak değil, bir toplumsallık ilkesi olarak şekillenir. “Rezonans ilişkilerinin eleştirisi” “toplum eleştirisinin en temel ve aynı zamanda en eksiksiz biçimi olarak kendini dayatır” (Rosa, 2021, s. 104). Dolayısıyla rezonans ilişkileri bireysel mutluluk reçeteleri de değildir⁸. Tam olarak bu nedenle, rezonans bir duygu değil bir

---

alanı yatay rezonans eksenlerini, şeylerle ilişkilerimiz diyagonal rezonans eksenlerini ve son olarak inanç, sanat gibi aşkınlık alanlarıyla kurduğumuz ilişkiler de yatay rezonans eksenlerini oluştururlar (Rosa, 2021, s. 463-).

⁷ “Bir rezonans deneyimi olarak aşk, seviyor ya da seviliyor olma durumunu değil, karşılıklı, dönüştürücü ve akışkanlığın mümkün olduğu bir buluşma ve temas anını (ya da tekrar eden anları) ifade eder” (Rosa, 2021, s. 469).

⁸ Burada yine *Mutlu Yurttaş İmalatı* adlı çalışmayı yeniden hatırlatmakta fayda var. Rosa’da rezonans teorisi söz konusu kitabın yazarlarının açığa çıkarmaya çalıştıkları “mutluluğun hayatlarımızı kontrol etme” (Cabanas ve Illouz, 2023, s. 228) eğilimine ve bunun altında yatan bireyselci (*A.g.e.*, s. 73) mantığa direnmekle

ilişki modu olduğu için, yabancılaşma ve rezonans arasındaki ilişki de basit bir karşıtlık değil, diyalektik bir ilişkidir.

4. Dünya İlişkilerinin Çifte İmkânı Olarak Rezonans ve Yabancılaşma

Rezonans ve yabancılaşma arasındaki ilişki onları sadece birbirine zıt bir kavram çifti olarak ele alarak açıklanamaz, bundan çok daha karmaşık biçimde aralarında bir karşılıklık, diyalektik bir ilişki söz konudur. Başka bir deyişle Rosa'nın teorisi modern düşüncüyü başlangıçlarından bu yana meşgul eden özgürlük ve dayatma arasındaki gerilimi, insanın dünyayla ilişkisinin temel niteliği olarak açığa çıkarır, yeniden yorumlar ve tesis eder. Rezonans deneyimi özerkliğin bütünüyle gerçekleşmesi olarak yaşantılanamaz. Her şeyden önce bu deneyim her zaman sadece belirli bir dünya parçasıyla ilişkilidir. Bu deneyimin iyi, başarılı bir hayat taleplerimizi karşılamaasının nedenini sürdürülebilir ya da ele geçirilebilir olmasında değil, onun ilişkiye giren her iki taraf için de dönüştürücü olmasında aramak gerekir. Dolayısıyla her rezonans deneyimi aslında bir biçimde kendi karşıtının da deneyimidir. Dünyanın bizi çağıran bir parçasıyla bir asimilasyon ilişkisi içine girmemizin koşulu, bu parçanın zaten sahip olmadığımız, alışıldık olmayan, bize yabancı kalan, öncesinde bizimle bir "kayıtsızlık" ya da "itme" ilişkisi içinde olan bir parça olmasıdır (Rosa, 2021, s. 448). Buradan hareketle yabancılaşma ve rezonans arasında basit bir karşıtlık değil, diyalektik bir ilişki olduğunu vurgular Rosa. Tam da bu nedenle, rezonansı yabancılaşmadan tümüyle arınmış bir hayatın hedefi olarak, bir kesinlik olarak gerçekleştirilebilir, hayatı bütünüyle tanımlayabilir bir hedef gibi ele alan yaklaşımlar – ki bu tür yaklaşımların en belirgin örnekleri günümüz dünyasında giderek yaygınlaşan kişisel gelişim reçeteleridir – rezonansın ideolojik bir kullanımını sunarak, onu araçsallaştırırlar. Dünya deneyimi bu ideolojik kullanım içinde sahip olma, kontrol altında ve kullanılabilir halde tutmakla aynı anlamdadır.

Buradan hareketle rezonans ve yabancılaşma arasındaki ilişkinin, ilkinin yaşamın bütününde hakimiyeti hedeflenerek ikincisinin aşılması şeklinde ortaya konulamaz olduğunu fark ederiz. Rezonans ilişkilerinin ele geçirilmezliği böyle bir varsayımı baştan çürütür. Dünyayla ilişkimizin "ele geçirme ve kontrol etme, biriktirme, maksimize ve optimize etme girişimi" şeklinde gerçekleştiği durumlarda, rezonans deneyimi bir imkân olarak ortadan kalkar (Rosa, 2021, s. 415). Rezonansı bireyin kendisi için baskıcı bir hedef ya da politik anlamda totaliter bir arayış haline dönüştürmemek, onu dünya ile olumlu bir ilişkinin imkânı olarak korumak, yabancılaşmanın da insanın dünyayla ilişkisinin bir biçimi olduğunu unutmamaktan geçer. Rosa, bir dünyayla ilişki biçimi olarak yabancılaşmayı Rahel Jeaggi'ye referansla "ilişkisiz bir ilişki" (*Beziehung der Besiehunglosigkeit*) (Rosa, 2021, s.429) olarak tanımlar ve ancak bu tanımın deneyimlenen ilişki içindeki sessizlik halini, dünya ve diğer insanlarla kurduğumuz bağların bizim için tehditkâr hale gelmesi durumunu tam olarak ifade edebileceğini düşünür. Diğer yandan, bu yabancılaşma tanımı, eleştirel düşünce içinde önerilen diğer

---

kalmaz, aynı zamanda bu mutluluk fetişizminin sonuçlarını rezonansın ideolojik kullanımları olarak da açığa çıkarmayı amaçlar.

tanımları dışlamaz, aksine onları, “özcü ya da indirgeyici” olan taraflarını dışarıda tutarak kapsayan ve aralarındaki bağlantıları açığa çıkaran bir işlev görür.

Böylece yabancılaşmanın tersi, alternatif bir ilişki biçimi olarak kaçınılmaz biçimde açığa çıkar, bağlı bir ilişki olarak -ya da bir yanıt ilişkisi olarak: bu tam olarak benim rezonans kavramı için verdiğim tanımdır (Rosa, 2021, ss. 429-430).

Dünya ile “bağlı” ilişkiler kurmanın yolu, ilişkilerin sonucunda ortaya çıkacak durumu kontrol etmek yerine, arzulanan rezonansı açığa çıkarabilecek, ona zemin oluşturabilecek koşulların neler olduğuna odaklanmaktan geçer. Dünyayla kurduğumuz belirli bir ilişkide rezonansın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinemez olduğundan, Rosa’nın toplum teorisi bu ele geçmezliği dönüştürecek olan davranışın ne olduğu, diğer bir deyişle yabancılaşmanın ne yönde aşılacağı sorusunu sormaz. Teorinin ilgilendiği şey, rezonanslı ilişkiler için uygun zemini oluşturacak kalıcı “rezonans eksenleri” tesis etmenin koşullarının neler olduğudur. Bu makalenin sınırları içinde, biz bu eksenlerden ilkinde yer alan politik alan ve kamusal alan konusunu ele almakla yetineceğiz. Ancak bu konuya geçmeden önce, Rosa’nın yabancılaşmanın karşısına özerklik ve tanınmayı koyan teorilere itirazlarına ve bu itirazlar üzerinden rezonans teorisinin özdeşlik, belirlenimsizlik ve kesinlik karşısında nasıl bir direnç gösterdiğine değinmek uygun olacaktır.

5. Rezonans ve Belirlenimsizlik

Axel Honneth’in tanınma teorisinin çarpıcı kavramlarından biri, onun Hegel’in hukuk felsefesinin ilkelerine güncellik kazandırdığı eserinin adında yer alan “belirlenimsizlik ızdırabı” (*Leiden an Unbestimmtheit*)’dır (Honneth 2001; Honneth, 2022)⁹. Özneler toplumsal kurumlarda ve pratiklerde kendilerini tanımlamak ve gerçekleştirmek için gereksindikleri koşulları bulamadıklarında, bu kurumlarda ve pratiklerde yerleşmiş olan normlar öznelerin tanınma ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermediğinde, onların yaşantıladıkları şey belirlenimsizlik ızdırabıdır. Her ne kadar Honneth, toplumsal mücadelelerin ve bu mücadelelerde açığa çıkan taleplerin söz konusu kurumlar ve pratikleri dönüştürücü gücünü reddetmese de onun tanınma alanlarına ilişkin teorisinde bu belirlenimsizlik ızdırabının bir özdeşlik ve uzlaşma yönünde aşılması, özellikle de yurttaşlık alanını belirleyen tanınma ilişkilerinin çalışma ve ortak dünyaya katkı çerçevesinde ele alınmış olması, çatışmanın toplumsallık açısından kurucu niteliğinin ikinci plana itildiği izlenimini verir (Deranty, 2003, ss. 191-192). Rosa’da ise bireylerin iyi bir hayatın koşullarını yaratmaları ve kendilerini gerçekleştirmeleri için vazgeçilmez olan rezonans bir bireysel varoluş durumunu değil, ilişkinin kendisini tanımlar. Rosa’nın özellikle altını çizdiği bir noktadır bu: “rezonans bir duygusal durum değil, bir ilişkisel mod”dur (Rosa, 2021, s. 405). Bu nedenle örneğin üzüntü gibi negatif bir duygu bir rezonans deneyimi olarak yaşantılanabilir ve bu yaşantı hep üçlü bir ilişki içinde, beden, ruh ve dünya arasında gerçekleşir.

⁹ Kitap Türkçe’ye *Bireysel Özgürlüğün Patolojileri* adıyla çevrilmiştir.

Rosa'ya göre eleştirel teoriye damgasını vurmuş olan “yabancılaşma” kavramının karşısına yerleştirilmiş olan “kimlik”, “sahicilik [otantiklik]”, “özerklik”, “tanınma”, “anlam” gibi kavramlar yabancılaşmanın karşıt kavramını, dünyayla yabancılaşmamış bir ilişki deneyiminin ne olduğunu açıklamakta yetersiz kalırlar. Buna karşılık rezonans teorisi, yabancılaşmanın karşısına özdeşlik (kimlik) ya da sahicilik kavramlarını koyan teorilerin içine düştüğü özcü belirlenimlerden ilişkinin dinamik ve dönüştürücü boyutunu merkeze çekerek sıyrılır. Özdeşlik, sahicilik ya da tanınma taleplerinin aslında rezonans talepleri olduğunu fark etmek, bu “belirlenmişlik” durumlarında ve onların somutlaştığı toplumsal çerçevelerde donmuş, katılaşmış, kesinlik kazanmış olan niteliklerin yeniden dönüşüme açılmasını mümkün kılar (Rosa, 2021, s. 423). Rosa'nın teorisinde beklenmedik ve itirazlara neden olabilecek en önemli nokta, düşünürün rezonans talebini dünyayla ilişkimizi belirleyen temel talep olarak merkezi bir konuma çekerken, modern özerklik talebini tahtından indiriyor oluşudur. Rosa'ya göre “özbelirlenim ve kendi kendine yasa koyma” olarak özerklik fikri, dünya ile ilişkilerimizin sadece özne kutbuna odaklanır. Özerklik talebi bir yönüyle dünyayı kontrol altına alma, erişilebilir ve kullanıma hazır kılma mantığının da temelinde yer alır. Oysa tekrar edecek olursak, rezonans teorisi ilişki ve karşılıklılığın yaşantılanma biçimine odaklanır ve rezonans deneyimine “özerkliğin sınırlanmasına ilişkin bir deneyim” de dahildir (Rosa, 2021, s. 442). Söz konusu sınır deneyimi rezonansın kontrol edilmezliği ve ele geçirilmezliğinin bir parçasıdır. Rezonansı tam bir özerklik olarak düşünmek, ilişkiselliği anlamamaktır. Her şeyin kontrolümüz altında olduğu ya da eylemimizin yasalarını tümüyle bizim koyduğumuz anlar rezonanslı bir ilişkiyi yakalamanın mümkün olmadığı anlardır. Şöyle der Rosa:

Bana öyle geliyor ki özerkliği – kendi kendine yasa koyma anlamında – yabancılaşmanın tersi olarak tanımlamak, eyleyen, yanıtlayan ve süreç odaklı kişisel yeterliliği elden kaçırmak pahasına, kişisel yeterliliğin hakimiyete ve kullanılır hale getirmeye odaklı yönlemsel boyutunu abartmak anlamına gelir; bu da dünya ile başarılı ilişkilerin hislere dair (pathique) yönünü gözden kaçırmak demektir (Rosa, 2021, s. 426).

Rosa benzer biçimde yabancılaşmanın karşısına konulan tanınma kavramına da itiraz eder. Axel Honneth'in Hegel'in hukuk felsefesinin post-metafizik ve güncel bir yorumuna dayandırdığı tanınma teorisinde, kişinin aile ve dostluk ilişkileri içinde sevilmesi, hukuki ilişkilerin alanında hakları üzerinden saygı görmesi ve çalışma etkinliği ile topluma yaptığı katkının onaylanmasıyla mümkün olan diğerleri tarafından tanınması, yabancılaşmamış bir var oluşun imkânlarıdır (Honneth, 2022). Ne var ki Rosa'ya göre, bu tanınma durumları başarılı bir hayatın temel koşulları olsalar da onlardan birinin ya da birkaçının eksikliği yabancılaşma kavramını tüketici bir biçimde açıklamaya yetmez. Tanınma eksikliği ya da hor görülme her tür yabancılaşma halinin nedeni olarak görülemez. Tanınmaya dair herhangi bir eksiklik hissetmediğimiz bir ilişki içinde bile dünya bizim için bir anda sessizleşebilir. Yaptığımız iş ya da aidiyet ilişkisi kurmuş olduğumuz kültürel, etik, politik toplumsal anlam alanları içinde bir tanınma eksikliği hissetmesek bile uzaklaşma isteği duyabiliriz (Rosa, 2021, s. 472). Rosa'ya göre yatay düzlemdeki ilişkiler, diğer bir deyişle aile, arkadaşlık bağları ve siyasi ilişkiler (yurttaşlık ilişkileri) ne denli tanınma taleplerinin belirlediği ilişkiler

olarak görünse de aslında iki nedenle bu ilişkiler dahilinde yaşanan rezonans deneyimi tanınma, diğer bir deyişle sevilme, saygı görme ve onaylanma deneyimlerinden farklıdır. Her şeyden önce tanınma bir mücadele gerektirir, felsefi kökenini Hegel'de bulan "tanınma mücadelesi" Axel Honneth'in bu konu üzerine yazdığı ilk eserin de adıdır. Rezonans ise, birini tanımak ya da hor görmek ve aşağılamakta olduğu gibi verilip, geri çekilebilen bir onay olmadığı için, "rekabetçi" bir mücadele olarak gerçekleşmez. Diğer yandan tanınmada tekil kişilerin onaylanmasına ya da onaylanmamasına ilişkin bir durum söz konusuysen, rezonans "aramızda" gerçekleşendir (Rosa, 2021, ss.468-469).

Diğer yandan Honneth'in teorisinde, tanınma çerçevelerini oluşturan kurumlar ve pratikler, patolojik olan belirlenimsizlik halinden kurtulmayı sağladıkları ölçüde, *pathos* ve *logos* arasındaki dengenin bu teoride de ikincisi lehine bozulmuş olduğu düşünülebilir. Oysa Rosa'nın teorisinde ayrışma *pathos* ve *logos* arasında değil, rezonanslı ve sessiz ilişkiler arasında cereyan eder. Böylece teori, kendini gerçekleştirme ya da iyi hayata ilişkin normatif olanı, bireyin var olan tanınma ilişkileri içinde yerini alarak kendisiyle özdeşleşmesinde değil, ilişkilerin açığa çıkaracağı dünyayla ilişkilene hallerinde yakalar. Belirleyici olan mevcut, dolayısıyla akılcı kılınmış ilişkilene yapıları değil, her an kurulmakta olan ilişkilerin ve etkileşimin açığa çıkardığı dönüşümün kendisidir. Rasyonel olan kadar duygular da bu dönüşümü harekete geçirci unsurlar olarak bu ilişkileri belirler.

Sonuç olarak Rosa'nın düşüncesinde rezonans tanınmaya göre daha geniş bir alanı kuşatır ve bir toplum felsefesinin normatif ilkesi olarak, özerklik, sahicilik talepleri gibi, modern öznelerin tanınma taleplerini de kapsayacak bir ilişkilene modu şeklinde kendini dayatır. Bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri ve iyi bir hayat sürmelerine ilişkin bu talepler, rezonans teorisi içinde eritilmez, aksine onların bireyselci, yabancılaşmaya ve ideolojik kullanımlara yol açabilecek olan unsurlarından arındırılarak, birbirlerine ve varoluşsal bir ihtiyaç olan rezonans talebine eklenmeleri söz konusudur. Hegelci bir ifadeyle, bu taleplerin korunarak ya da kapsanarak aşılmasından (*Aufhebung*) bahsedebiliriz¹⁰. Öte yandan Rosa'da rezonansın planlanamaz ve öngörülemes oluşu, Honneth'in tanınma teorisinde, var olan toplumsal kurumların ve yerleşik pratiklerin ön plana çekilerek içkin eleştirinin elden geçirilmesi, onun yerini içsel bir eleştirinin almasına neden olan soruna da bir cevap niteliğindedir¹¹. Diğer bir deyişle, rezonans teorisinde tanınma da bir yönüyle planlanamaz, öngörülemes ya da sınırları belirlenemez olarak kalır, var olan tanınma çerçeveleri onun dinamik niteliği ve dönüşüme açıklığı önünde bir engel oluşturmaz. Rezonans teorisinin kamusal ilkesi ve yurttaşlık açısından getirdiği yeniliğin ve sınırlarının ne olduğu, belki de en açık biçimde Rosa'nın da üzerinde önemle durduğu rezonans ve tanınma ilişkileri arasındaki bu farklılıklardan itibaren anlaşılabilir.

¹⁰ İngilizce ve Fransızca gibi Türkçe'de de bu kavramı tek bir sözcükle karşılamak, işaret ettiği diyalektik hareketi yansıtmayacağı için indirgeyici olacaktır. Bu nedenle yerleşmiş olduğunu düşündüğümüz kapsayarak aşma ve koruyarak aşmanın uygun çeviriler olduğunu düşünüyoruz.

¹¹ Honneth'in teorisinde içkin eleştiriden içsel eleştiriye geçişin detaylı bir analizi için bkz. (Çidam, 2021).

6. Kamusallık ve Yurttaşlık Açısından Rezonans

Siyasetin alanında rezonans talebinin diğer alanlara göre daha cılız kaldığını belirten Rosa, haklı olarak bu durumun politik alanı çıkarların ve bu çıkarlar arasında bir uzlaşma arayışına hapseden bireysellik ve liberalizmin yükselişine bağlar. (Rosa, 2021, s. 510) Modern demokrasinin vaadinin sadece yurttaşların kendilerini tâbî oldukları yasaların aynı zamanda yazarları (özneli) olarak görecekları bir özerklikten ibaret olamayacağını, bu vaadin aynı zamanda her bir yurttaşın sesini duyulur kılacak bir kamusal alan tahayyülünü, “üretken bir çokseslilik”in tesisini de barındırdığını hatırlatır. Düşünüğe göre, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisinde olduğu gibi bu ses müzakere, akıl ve sözün sınırlarına sıkıştığında¹², indirgeyici biçimde bilişsel bir alana hapsolür, sesin “bedensel” ve “duyarlığa” dair nitelikleri gölgelenir ve bu tür karşılaşmaların demokrasinin gerektirdiği rezonans ilişkilerini bütünüyle yakalaması mümkün olmaz.

Demokrasinin ilk ve tek anlamı (hukuki) haklar müzakeresi ve çıkar çatışmalarından ibaret değildir, o aynı zamanda perspektifler, var olma biçimleri ve dünyayla ilişkiler olarak anlaşılın seslerin çoğulluğuna duyarlı hale gelmeye dair kesintisiz bir süreçtir (Rosa, 2021, s. 518).

Demokrasinin bu yönünün, onun bir dünya ilişkisi olarak anlaşılmasının en belirgin biçimde Hannah Arendt'in düşüncesinde açığa çıktığına vurgu yapar Rosa. (Rosa, 2021, s. 518) Arendt'te insanların kolektif varoluşları içinde, sözleri ve eylemlerinde açığa çıkan yaratıcı, kurucu ve dönüştürücü güç, çölleri dünyalara dönüştürmeyi mümkün kılan biraradalık, tam olarak politik bir rezonans ilişkisini tanımlar: çağırın ve yanıtlayan tarafların kendi sesleriyle var oldukları, tarafları ve dünyayı dönüştüren, karşılıklı bir asimilasyonu mümkün kılacak şekilde insani dünyayı yaratan bir ilişkidir bu¹³. Günümüz toplumlarında, yurttaşlık bireyleri devlete bağlayan bir statüye ve yurttaşlık bağı da temsiliyet ilişkisine sıkışıp kaldığı ölçüde, kamusal alan Arendt'in çöl metaforunu doğrular biçimde sessizliğe bürünür. Rosa temsiliyet ilişkisini “donmuş”, “katlaşmış” bir ilişki olarak niteler (Rosa, 2021, s. 513). Bu noktada onun kamusal alan anlayışı, temsiliyetin kendi başına demokratik olmadığı fikrini savunan, her bir yurttaşın sesini duyulur ve eylemini karşılıklı etkileşimin bir parçası kılacak şekilde kamusal alanın ve yurttaşlık pratiklerinin yeniden düzenlenmesine odaklanan Jan-Werner Müller ve Dominique Rousseau'nun önerdikleri “kurumsallaşmış belirsizlik

---

¹² Benzer bir eleştirinin Axel Honneth tarafından da Habermas'ın söylem etiği teorisine yöneltilmiş olduğunu hatırlatalım. Honneth, Habermas'ın teorisinin dilsel tek yönlülüğünün, iletişimin bir yandan insan bedenine, diğer yandan toplumsal çatışma deneyimlerine doğru genişletilmesi gerektiğini düşünür (Honneth, 2006, s. 194).

¹³ “Kendimizi insani dünyaya söz ve edimle sokarız ve bu dahil oluş ikinci bir doğuş gibidir; orijinal fiziki endamımızın çıplak gerçeğini olumlar ve üstleniriz. Bu dahil oluş ne çalışmada olduğu gibi zorunluluğun dayattığı bir mecburiyetten ötürüdür ne de işte olduğu gibi faydadan doğar [...]; o itkisini, bu dünyaya doğarak yaptığımız başlangıcından alır. En genel anlamıyla eylemek; inisiyatif almak, başlamak, bir şeyleri harekete geçirmek demektir” (Arendt, 2009, s. 259).

(*Ungewissheit*)¹⁴ ve “kesintisiz demokrasi”¹⁵ anlayışlarıyla buluşur. Rosa’ya göre bugün demokrasinin rezonans vaadini gerçekleştirmesi, “politik olarak aktif bir kamusal alan”ın yeniden tesis edilmesine bağlıdır.

Demokratik bir toplumda “iş gören” bir kamusal alanın gerekliliğinin meşruiyetini destekleyen temel fikir, [...] toplum ve devlet arasında [...] karşılıklı *dinleme ve yanıtlama*, yani karşılıklı dönüşüm ve asimilasyon süreci olarak anlaşılacak dinamik, kalıcı bir alışverişin gerçekleşmesi gerektiğidir (Rosa, 2022c, s. 77).

Demokratik cumhuriyetlerde yurttaşlar, karşılıklı birbirlerine söyleyecek sözleri olan, birbirlerinin sözleri ve argümanlarından etkilenen özneler olarak karşılaşır, daha doğrusu bu karşılaşma içinde “kanıları ve konumlarının” dönüşmesiyle öznelleştikleri ilişkiler içine girerler (Rosa, 2022c, s. 79). Öznellik ve toplumsallığı mümkün kılan rezonanslı ilişkiler olduğundan, öznelleşme ve toplumsallaşma dünya ile iki ayrı ilişkilene hali değil, bir ilişkinin iki yönüdür. (Rosa, 2021, s. 108) Bir rezonans ilişkisi içinde öznelleşme deneyimi ve toplumsallaşma deneyimi beraberce yaşantılır. Bu noktada Rosa’nın ve Rancière’in demokrasi anlayışları arasındaki yakınlığı fark edebiliriz. Rancière öznelleşmeyi “verili bir deneyim alanı içerisinde önceden kimliklendirilebilir olmayan, bu nedenle de kimliklendirilmesi o alanın yeniden şekillendirilmesinin bir parçası olan bir beden ve bir söz söyleme yeterliliğinin bir dizi eylem aracılığıyla üretimi” olarak anlar (Rancière, 2005, s. 59). Rosa’nın kamusal alan anlayışının temelinde de bu çifte imkân yatar.

Ancak Rancière’den farklı olarak Rosa, kamusal alanın bu karşılıklı dönüşüme açık dinamiğini bir ortaklığın kurulması ve bu ortaklıktan kaynaklanacak politik bir kararın alınma sürecinden ayrı tutmaz ya da onları dışlayıcı bir karşıtlık içinde değerlendirmez. Onun bu dinamiğin karşısına koyduğu süreç, kişisel kanıların toplamından ibaret olan kamuoyu yoklamalarıdır. Bu yoklamalarda yurttaşlar kamusal ortaklıkları üzerinden değil, özel kanıları üzerinden politik sürece dahil olurlar. Her ne kadar bu kanılar kamuoyunun oluşumunda bir başlangıç noktası olmak anlamında rol oynasa da kolektif bir çıkarı değil özel bir çıkarı temel almak anlamında politika-öncesi bir nitelik taşırlar. Bu noktada Rosa, Rousseau’nun mirasını takip ederek, demokratik iradenin kolektif tesisine imkân veren yurttaşlararasılığın, çıkarların ve politik taleplerin bir yurttaş perspektifine yerleşerek dillendirilme gerekliliğinin önemine vurgu yapar. Böyle bir yurttaşlararasılığın tesisi, demokrasinin yurttaşlar arasında rezonans ilişkilerine imkân verecek şekilde gerçekleşmesi, öncelikle çeşitli medya kanallarıyla “paylaşılan bir bilgi alanını yaratarak ve koruyarak”, ardından “demokratik bir katılım ve alışveriş forumu tesis ederek” sağlanabilir (Rosa, 2019, s. 391). Hem tüm yurttaşların sesinin duyulur olacağı hem de karşılıklı dönüşüme izin verecek bir kamusal alan projesi, ayrışma, farklılık temelli siyaset yaklaşımlarıyla, cumhuriyetçi ortaklık görüşünü buluşturmalıdır (Rosa, 2019, s. 392).

¹⁴ Bkz. (Rousseau, 1997).

¹⁵ Bkz. (Müller, 2022).

Ne var ki Rosa'nın "politik olarak aktif kamusal alan" anlayışı, yurttaşlar ve politika yapıcılar, diğer bir deyişle toplum ve devlet arasındaki dinleme-yanıtımla ilişkisini fazlasıyla merkeze çekerek yurttaşlararasılığın toplumsallığı dönüştürücü gücünün göz ardı edilmese bile, ikincil plana itildiği izlenimini verir. Bu durum en çok da Rosa'nın rezonans ve tanınma arasında yaptığı karşılaştırmada dikkat çekicidir. Hatırlatmak gerekirse Rosa, rezonansın tanınmada olduğu gibi mücadele yoluyla sağlanamayacağına vurgu yapıyordu. Düşünürün yaptığı bu ayrımın altında, modern hızlanma toplumlarında mücadelenin rekabet ilişkileri etrafında gerçekleştiği fikri yatar. "Modern toplumda tanınma mücadelesi de bir hız oyununa dönüşmüştür" (Rosa, 2022a, s. 63). Rosa özellikle de geç modern toplumlarda tanınma mücadelesinin, pozisyonların tanınmasından, performansın tanınmasına doğru kaydığını göstererek, bu rekabetçi mücadelenin günlük bir mesele haline geldiğini vurgular (Rosa, 2022a, s. 65). Ancak burada Rosa'nın teorisinin, bireylerin modernitenin kontrol etme, ele geçirme, erişilebilir kılma mantığı içinde girdikleri rekabetçi tanınma mücadelelerine odaklanarak, tanınma mücadelelerinin toplumsal yönünü göz ardı ettiğini fark etmek gerekir. Bu rekabetçi mantığı dışarıda bırakmak adına demokrasinin çatışmacı yönünü de rezonans ilişkilerinden dışladığımızda, kamusal alanı sadece bir ortaklığın değil, aynı zamanda farklılık ve ayrışmanın, seslerin çoğulluğunun mekânı kılan temel imkanlardan birini de dışlamış olmaz mıyız? Bu Olivier Voirol'un tespit ettiği gibi, Axel Honneth'in teorisinde açılan "araçsal olmayan bir çatışma" perspektifinin Rosa tarafından hızlıca kapanması anlamına gelmez mi? (Voirol, 2020) Honneth'te tanınma alanları, bireylerin sadece rekabetçi bir biçimde çıkarlarını savundukları alanlar değil, aynı zamanda var olma ve eyleme biçimlerinin diğerleri tarafından onaylanması için mücadele verdikleri ve bu mücadele içinde karşılıklı bir etkileşime girdikleri pratikleri içerir. Honneth'in üçüncü tanınma çerçevesi olan dayanışma alanı için kullandığı "yurttaşlık onuru" (Honneth, 2013, s. 276) kavramı bu mücadelenin karşılıklı zeminini belirgin biçimde yansıtır.

Rosa'da demokratik kamusal alanın rezonans ilişkileriyle canlanmasının koşulu çatışma dinamiğinin bu alandan dışlanması gerektirir. İlginç biçimde rezonans ihtiyacının ve gerekliliğinin 68 Hareketi'nin, komüniteryanist ve "convivaliste" hareketlerin ardındaki açık edilmemiş itici güç olduğunu düşünen Rosa, Occupy, Indignados hareketlerini, Tahrir, Maidan, Gezi meydanlarındaki direnişleri yabancılaşmanın ifadeleri olarak yorumlar. 68 Hareketi'nin müzikli sesinin yerini bu direnişlerde "umutsuz protestoların çığlığı" alır (Rosa, 2021, s. 527). Bu protestolar yurttaşlar ve politika arasındaki rezonans bağının koptuğu, itici ilişkilene biçimlerini ifade eder. Rosa'nın buradaki tespitlerinin doğrudan adı geçen direniş eylemlerine değil, onların içinde yer aldığı politik evrene yöneldiğini göz ardı etmemek gerekir. Bu anlamda karşılıklı titreşime izin vermeyen, sessizliğine gömülü bir kamusal alan içinde dile getirilen bu protestolar, kendilerini dinleyen bir muhatap bulamamış tek taraflı çığlıklar gibi duyulurlar. Yine de şu soruyu sormalıyız: Siyasetin demokrasiye bütünüyle sırtını çevirdiği, otoritarizmin giderek yükseldiği rejimlerde bile, bu direnişler içinde yurttaşların siyaset yapıcılarla değil birbirleriyle konuştuklarını, birbirleriyle etkileşime girdiklerini, dolayısıyla bu mücadelelerin sadece protesto eylemleri değil aynı zamanda yurttaşlararasılığı yeniden tesis etme deneyimleri olduğunu görmezden gelebilir miyiz? Temel hak ve özgürlükleri

tanınmayan, eşitliğin en yüzeysel, en olmazsa olmaz biçimlerinden bile mahrum edilmiş, kolektif söz ve eylemin kurulabileceği yurttaşlık alanlarından yoksun bırakılmış bir halkın, siyaset ile ilişkisinde rezonans deneyiminin direniş ve devrim anlarından ibaret olduğunu söylemek yanlış mı olur? Böyle tarihsel parantezlerde hızlanmanın içinde nasıl zaman yaratıldığını ve zamana yenik düşerek önemsizleşen, en azından benzersiz olmağını yitiren mekânların nasıl yeniden “herhangi bir yer” olmaktan çıkıp fiziksel “kamusal alanlar” haline geldiğini fark etmek için Gezi direnişine, Boğaziçi Üniversitesi’ndeki nöbetlere, Akbelen Ormanı savunmasına ve daha bunlar gibi insanları yeniden birbirlerine ve dünyaya rezonanslı bir ilişkiyle bağlayan toplumsal hareketlere bakabiliriz. Bu eylemler, direnişler ya da grevler dünyanın bildiğimiz gerçeklerini dönüştürmedikleri ya da mutluluk getirmedikleri için onların vardığı yerin başarısızlık ve umutsuzluk olduğunu mu söylemeliyiz? Oysa bu toplumsal hareketler dünyayı ve bizi dönüştürürler, öyle görülüyor ki en çok da dünyaya rezonans yaratmış ilişkilerin hafızasını ve sorumluluğunu bırakarak dönüştürürler.

Gezi’de insanları bir araya getiren şeyin bir kesinlik içinde oluşturulmuş ve ifade edilmiş ortak bir kimlik, değer, norm ya da pratik olmaktan çok, bu ortaklığın kurulma gerekliliğine dair bir itici güç, canlılık, dinamizm olduğunu söylemek yanlış olmaz. Gezi deneyiminin, tam da Rosa’nın vurguladığı gibi demokrasinin zamana ihtiyaç duyan niteliğinin, kamusal karşılıklılığın dünyaya ve diğerlerine açıklıktan geçtiğinin farkına varılması ve rezonansı mümkün kılan bu iki koşulun pratiğe aktarılması anlamında tüm taraflar için dönüştürücü bir deneyim olduğunu söylemekten geri duramayız. Gezi’de deneyimlediğimiz rezonans ilişkisinin izlerini, bugün pek çok farklı hak mücadelesinde, ortak ya da farklı adalet arayışlarıyla bir araya gelen insanların direnişlerinde takip edebiliriz. Rezonans ilişkileri kurumsal dönüşümlere dolaylı olarak imkân verecektir elbette, ancak onların dinamik karakteri ve yabancılaşmayla aralarındaki diyalektik bağ düşünüldüğünde, bu ilişkilerin dönüştürücü gücünün kurumlar yoluyla değil, daha çok hafıza ve pratikler yoluyla taşındığını da gözden kaçırmamak gerekir.

7. Sonuç

Hartmut Rosa Eleştirel Teori’ye yeni bir soluk getiriyor. Bir yandan “hızlanma” teorisiyle Eleştirel Teori geleneğinin “yabancılaşma” kavramına çağdaş bir içerik kazandırırken, bir yandan da bu yabancılaşmaya cevap olarak ortaya koyduğu rezonans teorisinde, toplum felsefesini ve eleştirel teoriyi dışarıdan beslemiş olsa da onunla tam olarak buluşmamış bir felsefi geleneği, daha çok Maurice Merleau-Ponty’nin düşüncesinde şekillenen fenomenolojik yaklaşımı, düşüncesini dayandırdığı ana zemin olarak sunuyor. Rousseau’dan Merleau-Ponty’ye, 18. Yüzyıl romantizminden Charles Taylor’a uzanan bir hatta, dünyayla ilişkilene biçimlerimizin ve öznelerarasılığın, sadece bilişsel ve akılcı olmayan, düşünür ve geleneklerin sırasını takip ederek söylersek, aynı zamanda “duygu”sal, “ten”sel, “bütün”sel ve çoğul anlamda “ahlak”i olanı dahil eden bir sorgulamanın Rosa’nın düşüncesini de şekillendirdiğini fark ediyoruz. Rosa’da siyasi-toplumsal varoluşumuz ve bireysel varoluşumuz arasındaki bağlantı, insana dair çok temel bir yönelimsellikten itibaren kuruluyor ve teorinin normatif çekirdeğini oluşturan yabancılaşma ve rezonans kavramları hem bireysel olanı

hem de toplumsal ve siyasi olanı kuşatıyor. Rosa'nın teorisinin, akademik tartışmanın dışına çıkarak kazandığı popülerlik de bu durumun bir neticesi gibi görünüyor. Rosa bize şeylerle, diğerleriyle ve var olan anlamlarla kurduğumuz çağrı-yanıt ilişkileri içinde dünyayı her an yeniden kurduğumuzu, dönüştürdüğümüzü ve bu karşılıklılık halinin korunması için açacağımız zamana ve mekâna dair koşulların, verilmiş tüm cevaplardan, elde edilmiş tüm kesinliklerden daha hayati olduğunu hatırlatıyor. Rosa ile beraber ama Rosa'ya rağmen, araçsal ve rekabetçi olmayan, dayanışmacı mücadelelerin ve bu mücadelelerde açığa çıkan çatışma dinamiklerinin de dünyayı ve kendimizi dönüştürmenin yolları olduğunu hatırlatmalıyız kendimize.

Teşekkür

Bu çalışma Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından SBA-2023-1142 nolu "Çağdaş Felsefi Düşünce Aşıkârlık ve Kamusal İlkeleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı proje kapsamında desteklenmiştir. Proje araştırmacısı Prof. Dr. Aliye Kovanlıkaya'ya bu yayının hazırlanmasındaki destekleri için teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2009). *İnsanlık Durumu* (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Cabanas, E., Illouz, E. (2023). *Mutlu Yurttaş İmalatı. Mutluluk Endüstrisi Hayatımızı Nasıl Kontrol Ediyor?* (T. Göbekçin, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çidam, V. (2021). Eleştirel Teorinin (Sol-) Hegelci Revizyonu: Axel Honneth ve Tanınma Kavramı, *Alacakaranlıkta Hegel'i Düşünmek. Eleştiri, Özgürlük, Toplum Ontolojisi* (K. Gülenç ve Ö.E. Gürel, Ed.) içinde (ss. 222-246). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deranty, J. P. (2003). *Mésentente et lutte pour la reconnaissance: Honneth face à Rancière, Où en est la théorie critique?* (E. Renault, Ed.) içinde (ss. 185-199). Paris: Editions La Découverte.
- Direk, Z. (2017). *Dünyanın Teni. Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Fischbach, F. (2009). *Manifeste pour une philosophie sociale*. Paris: Editions La Découverte.
- Honneth, A. (2001). *Leiden an Umbestimmtheit: Eine Reaktualisierung der Hegelschen Rechtsphilosophie*. Stuttgart: Reclam Verlag.
- Honneth, A. (2006). *La Société du mépris. Vers une nouvelle théorie critique* (O. Voirol, P. Rusch ve A. Dupeyrix, Çev.). Paris: Editions La Découverte.
- Honneth, A. (2013). *Un monde de déchirement* (P. Rusch, O. Voirol, Çev.). Paris: Editions La Découverte.

Honneth, A. (2022). *Bireysel Özgürlüğün Patolojileri. Hegel'in Sosyal Teorisi* (H. D. Özcan, Çev.). İzmir: Livera Yayınevi.

Müller, J. W. (2022). *Liberté, égalité, incertitude. Puissance de la démocratie* (C. D. de La Rochère, Çev.). Paris: Premier Parallèle.

Rancière, J. (2005). *Uyuşmazlık. Politika ve Felsefe* (H. Hünler, Çev.). İzmir: Aralık Yayınları.

Rosa, H. (2019). *La société de l'écoute. La réceptivité comme essence du bien commun. Revue du Mauss*, 53, 361-395.

Rosa, H. (2020). <https://medyascope.tv/2020/08/30/alman-sosyolog-ve-filozof-hartmut-rosa-hiz-kesmek-icin-ender-gorulen-bir-firsatla-karsi-karsiyayiz/>

Rosa, H. (2021). *Résonance. Une sociologie de la relation au monde* (S. Zilberfarb, Çev.). Paris: Editions La Découverte.

Rosa, H. (2022a). *Yabancılaşma ve Hızlanma: Geç Modern Zamansallığına Dair Bir Eleştirel Teoriye Doğru* (B. Konuk, Çev.). İstanbul: Albaraka Yayınları.

Rosa, H. (2022b). *Dünyanın Kontrol Edilemezliği* (M. Kaya, Çev.). İstanbul: Albaraka Yayınları.

Rosa, H. (2022c). *Résonance démocratique ou mondes vécus cloisonnés? Réflexions sur les transformations de l'espace public au XXIe siècle à partir de la théorie de la résonance. Réseaux*, 235, 73-101.

Rousseau, D. (1997). *Démocratie continu. Espace public et juge constitutionnel. Débat*, 96, 73-88.

Şan, E. (2017). *Algıya Göre Düşünmek, Cogito*, 88, 63-83.

Taylor, C. (1996). *Çok Kültürcülük-Tanınma Politikası* (A. Gutmann, Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Taylor, C. (1995). *Modernliğin Sıkıntıları* (U. Canbilen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Taylor, C. (2012). *Benliğin Kaynakları: Modern Kimliğin İnşası* (S. A. Baş ve B. Baş, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

Voirol, O. (2020). *Aliénation et résonance. Notes sur la théorie critique de la modernité d'Hartmut Rosa. SociologieS*[Çevrimiçi]. URL : <http://journals.openedition.org/sociologies/13057>